

LUND UNIVERSITY

Fadermördarnas folk

Okunskap, glömska och svenskhet i Gunnar Ekelöfs "Vår traditionslöshet"

Tranvik, Andreas

Published in:

Ekelöf, Django och annat strountes

2024

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tranvik, A. (2024). Fadermördarnas folk: Okunskap, glömska och svenskhet i Gunnar Ekelöfs "Vår traditionslöshet". I I. Hyltén-Cavallius, P. E. Ljung, D. Möller, H. Nilsson, & A. Tranvik (Red.), *Ekelöf, Django och annat strountes: Festschrift till Anders Mortensen* (s. 234–240). Stilbildarna i Mölle.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

FADERMÖRDARNAS FOLK

Okunskap, glömska och svenskhet i Gunnar Ekelöfs "Vår traditionslöshet"

Andreas Tranvik

Det finns en utbredd föreställning om att svenskarna är ett särdeles historielöst folk.¹ Låt vara att denna hypotes "aldrig bekräftats i någon seriös studie"; misstanken florerar likväl i kultur- och samhällsdebatten, som en närmast negativt uppbygglig diskurs.² Min egen uppfattning om dess faktiska giltighet låter jag vara osagd, men idén i sig är onekligen intressant, och inte minst om man betänker dess olika litterära uttryck. Detta ämne är emellertid tämligen utforskat, och det förtjänar betydligt större uppmärksamhet i framtiden. I föreliggande artikel ämnar jag fortsätta mitt studium av den svenska historielöshetens idé- och litteraturhistoria, som initierades med en artikel om Kjell Espmarks *Resan till Thule* (2017) och Verner von Heidenstams *Om svenskarnes lynne* (1896), och vars utgångspunkter delvis är inspirerade av idéhistorikern Peter Josephsons bredare forskningsprojekt om historielöshetens (inte specifikt svenska) historia.³

Det är alltså en historia om en påstådd okunskap och glömska som jag behandlar i det följande.⁴ Likaledes är det en historia om svenskhet, eller rättare sagt om svenskheten som en föreställd gemenskap.⁵ Och i slutändan är det också en historia om kulturell självkritik, det vill säga om ett ifrågasättande av det egna samhällets normer, värderingar och tänkesätt.

Det finns, tror jag, goda skäl att betrakta denna historia som konstituerande en *tradition*, i och med att idén ifråga överförs över tid; den formuleras och omformuleras kontinuerligt, och traderas vidare från den ena generationen till den andra.⁶ Den svenska historielöshetens uttolkare tycks således vara väl förtrogna med – och ideligen gå i dialog med – sina föregångare och meningsfränder. Att så är fallet visade jag med exemplet Espmark och Hei-

denstam, men de intertextuella interlokutörerna är rimligen många fler. För inte kan det väl anstå en kritiker av det svenska historiemedvetandet att inte själv besitta det som T. S. Eliot kallar "the historical sense"?⁷

I en svensk kontext är begreppet historielöshet, enligt historikern Ulf Zander, "särskilt förknippat med tolkningen av framtidsoptimismens Sverige" – det vill säga med välfärdssamhällets framväxt under efterkrigstiden – men den svenska historielöshetens historiografi torde behöva ta sin början mycket längre tillbaka i tiden.⁸ Heidenstam skriver som bekant om hur "en främling utan kunskaper skulle kunna anse Sverige för ett nytt land utan historia" redan på 1890-talet – långt innan ordet historielöshet ens återfinns i lexikon – vilket innebär att idén måste föregå sitt begreppsliggörande.⁹

I princip skulle man därför kunna teckna ett slags den svenska historielöshetens *longue durée*, genom att följa traditionens trådar genealogiskt in i det förflutna.¹⁰ En sådan forskningsuppgift lämpar sig visserligen inte för detta begränsade format, men det är ändå värt att understryka att traditionen i detta idé- och litteraturhistoriska, men alltså inte strängt begreppshistoriska avseende, är potentiellt lika gammal som den svenska litteraturen själv, såtillvida att svenskhet i någon mån har teoretiserats och konstruerats i litteraturen alltsedan Johannes Bureus, Georg Stiernhielm och Olof Rudbeck. Så menar statsvetaren Patrik Hall "att det finns en 500-årig tradition av nationalism i Sverige, bestående av positiva idéer eller diskurser om det svenska och det nationella".¹¹ Det återstår att se hur gammal den parallella tradition som jag talar om är – en tradition som ju tvärtom präglas av negativa uppfattningar om det svenska, i alla fall vad gäller historiesyn och historiskt medvetande.

För närvarande stannar jag i mitten av 1900-talet, någonstans emellan Espmark och Heidenstam i det kronologiska hänseendet, och vänder mig mot en annan viktig interlokutör vad gäller den svenska historielösheten – Gunnar Ekelöf. Jag nämnde honom bara i förbigående i min tidigare artikel i ämnet, men mot bakgrund av "hans livslånga kamp med sin svenska tillhörighet", som det brukar heta, är Ekelöf ett självklart val i sammanhanget.¹² Essän "Vår traditionslöshet" i *Blandade kort. Essäer* (1957) är ett av Ekelöfs mest explicit formulerade inlägg ifråga om det bristande svenska sinnet för historia, och det är denna korta text som jag kommer att titta närmare på i det följande.¹³

"Vår traditionslöshet" inleds med en diskussion om nationell kanon och

klassikerutgivning. I Frankrike, England och Danmark, konstaterar Ekelöf, läses ännu flitigt memoarer och brevsamlingar från 1600- och 1700-talen – av bland andra Madame de Sévigné, James Boswell, Samuel Pepys och Leonora

Christina Ulfeldt – men i Sverige, hävdar han, läses en litteraturhistoriskt synnerligen betydelsefull brevskrivare som Johan Ekeblad ”numera bara av specialister, som inte ser till det litterära värdet, och av ett fåtal andra, som man skulle vilja kalla den svenska litteraturens samariter”.¹⁴ ”Varav kommer det sig?”, undrar Ekelöf.¹⁵ ”Skäms vi så över oss själva?”¹⁶

Svaret kommer kort därpå, och det är kring detta som resten av texten kretsar. Ekelöf menar att problemet har digniteten av ”ett slags nationalpatologi”.¹⁷ Ointresset för den äldre litteraturen är blott ett symptom på en större ignorans. Syndromet är ”den osäkres arroganta förhållelse gentemot det förflutna som är en del av honom själv”, och svensken är således ”den mest konsekventa fadermördaren i Europa”.¹⁸ Historien är hans största fiende. Och nuet det enda i hans blickfång.

Ekelöf rubricerar sin text med termen traditionslöshet, men hans karaktäristik och problembild hör likväl hemma i diskursen om den svenska historielösheten. Utan att använda den senare begreppsapparaten binder Ekelöf nämligen samman svenskhet med avsaknaden av historiskt sinnelag och historiska kunskaper, liksom med den rastlöshet som det innebär att ”ständigt gå från tolv till ett”, som det heter med en allusion till Carl Gustaf Cederhielm.¹⁹ Så ironiserar Ekelöf över att denna intellektuella fattigdom till och med skulle kunna ta sig till uttryck i en uppfattning bland gymnasister att litteraturhistorien ”börjar med 40-talismen, eller kanske Fem unga, eller på sin högsta

höjd Strindberg”.²⁰

Som denna drift med gymnasisterna antyder så bär Ekelöfs resonemang också på en utbildningspolitisk kritik. ”Mycket är skolans fel”, skriver han, ”med dess till förvirring förenklade undervisning”.²¹ Beklagandet över det nationella skolsystemets undermåliga undervisning och dess negativa inverkan på historiemedvetandet är således inte något nytt för vår tids diskussioner om historielöshet. Snarare är det bara traditionens tankemönster som upprepas när exempelvis en författare som Carl-Henning Wijkmark på slutet av

1990-talet skriver om hur ”Sverige har blivit ett glömskans land”, och i hög grad spårar detta till skolans sentida misslyckanden.²² Eller när den tidigare nämnde Espmark, som skrivit åtskilligt om svensk historielöshet, genomför motsvarande utbildningspolitiska angrepp under 2000-talet, bland annat i just *Resan till Thule*.²³

Utöver detta intertextuella samband med Wijkmark och Espmark går det i ”Vår traditionslöshet” också att utläsa en dialog med föregångare inom traditionen ifråga. Ekelöf apostroferar till exempel Gustav Sundbärg, statistikern bakom ”Det svenska folklynnet. Aforismer” (1911), en essäistisk bilaga till den statliga emigrationsutredningen kring sekelskiftet 1900.²⁴ Sundbärgs framställning gäller den svenska mentaliteten i stort, och han framhåller inte minst svenskhetens fel och brister. Så skriver han till exempel i ett tidigt skede om den så kallade ”[b]risten på psykologi” i svensk kultur, det vill säga ”att vi svenskar älska och intressera oss för naturen men icke för människor”.²⁵ Likaså talar han om svenskens anti-intellektualism – ”[h]an är öfver hufvud icke mycket road af att resonnera” – och om att ”svenskarnas intresse för ett djupare studium af litteraturen – och främst af den egna litteraturen – varit utomordentligt ringa”.²⁶ Idén om Sverige som ett ingenjörsländ snarare än ett land för humanister återfinns även den här, i och med att Sundbärg diskuterar den svenska ”böjelsen för *mekaniska* undersökningar och hågen att göra tekniska uppfinningar”.²⁷ Men trots sådana till stora delar pejorativa redogörelser är Sundbärg enligt Ekelöf inte tillräckligt sträng i sin uppgörelse med den svenska nationalkaraktären. Problemet är nämligen ”av långt djupare slag än Sundbärg någonsin ville medge”.²⁸ Sundbärg, tycks Ekelöf alltså säga, är inte radikal nog i sin kritik.

Ekelöf avslutar sin text med en uppmaning beträffande hur själva det historiska intresset ska kunna återuppväckas och i fortsättningen reproduceras: ”Det gäller att återskapa ett slags liv, på de dödas ben sätta det kött de verkligen hade, väcka *förutsättningen* för ett intresse, hellre en skrattande klass än en sovande, årtalen kan man lära sig sen.”²⁹ Till syvende och sist är det alltså i skolbänken man kommer till rätta med problemet. De kommande generationerna av svenskar måste inte nödvändigtvis vara historielösa – eller traditionslösa – men i

sådana fall fordras en annan pedagogik än den rådande, och till och med en annan ämnesindelning. Ekelöf argumenterar nämligen dessförinnan för att ämnet litteraturhistoria i stället borde heta kulturhistoria: ”Litteraturhistoria i renodlad mening finns inte, ty kulturen är en och odelbar.”³⁰ Med sådana pedagogiska och kunskapsorganisatoriska förändringar kan svensken kanske – märk väl, kanske – ta steget från sjukdom till friskhet.

Att ”Vår traditionslöshet” hör till den svenska historielöshetens historia – liksom till den tradition som denna utgör – står alltså enligt min mening klart. Ekelöf ingår härvidlag i ett större intertextuellt sammanhang, och i ett vidare samtal om okunskap, glömska och svenskhet. Främlingen i detta land, för att tala med titeldikten i *Non Serviam* (1945), är visst inte fullt så ensam.³¹

Någon kommer emellertid invända mot retoriken om ”en typiskt svensk historielöshetsdiskussion”; i stället för ”dess förment exceptionella egenskaper” är det fullt möjligt att betona ”dess generiska dito”, vilket den i inledningen nämnde Peter Josephson faktiskt gör i artikeln ”På återbesök i Oceanien. Historielöshetens historia under efterkrigstiden” (2023).³² På denna punkt avviker jag dock något från Josephsons i övrigt mycket fruktbara perspektiv. Att reflektionen kring historielöshet inte är unik för Sverige medför nämligen inte att idén om den svenska historielösheten inte skulle kunna studeras i egen rätt. Josephsons invändning – vilken gör gällande att Sverige oftast bara ”fungerar [...] som ett alias eller en *conceptual placeholder* för något som andra skribenter har haft andra namn för: Västerlandet, Oceanien, det avancerade industrisamhället” – är visserligen relevant, men en nationell konception av historielöshet, i motsats till exempelvis en högteknologisk sådan, måste likväl kunna diskuteras som ett någorlunda separat fenomen.³³ Exakt vad man väljer att härleda historielösheten till är nämligen inte ovidkommande.

Noter

- 1 Se t.ex. Peter Englund, ”Den svenska historielösheten”, blogginlägg publicerat 2015-09-02, <https://peterenglundsnyawebb.wordpress.com/2015/09/02/den-svenska-historielosheten/>.
- 2 Jonas Nordin, ”Historielöshet är bättre än usel historia”, *Svenska Dagbladet*, 2004-03-26. Jfr dock Eva Queckfeldt, ”Dör historien ut? Historielösheten i efterkrigstidens Sverige – ett försök till förklaring”, *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* vol. 53

- (1987:2), 306, som hävdar att det ”kan anses fastslaget” att ”[h]istorielösheten ökar under efterkrigstiden”. Det är emellertid värt att notera att Queckfeldts ringa empiri inte ger en konklusiv bild av hur historielösheten i Sverige framstår i ett komparativt internationellt perspektiv, och i detta hänseende är det citerade yttrandet av Nordin alltför riktigt.
- 3 Andreas Tranvik, ”Temporal provinsialism och svenskt lynne. Kjell Espmark, Verner von Heidenstam och den svenska glömskans historia”, *Edda. Nordisk tidsskrift för litteraturforskning* vol. 110 (2023:2), 103–113; Peter Josephson, ”Those who cannot remember the past... Utkast till en historielöshetens historia”, *Arche. Tidskrift för psykoanalys, humaniora och arkitektur* (2018:64–65), 138–145; idem, ”På återbesök i Oceanien. Historielöshetens historia under efterkrigstiden”, *Arche. Tidskrift för psykoanalys, humaniora och arkitektur* (2023:82–83), 61–70.
 - 4 Jfr Peter Burke, *Ignorance. A Global History* (New Haven 2023), 241–253, för en diskussion om historielöshet som en aspekt av okunskapens historia (”the history of ignorance”). Jfr även Francis O’Gorman, *Forgetfulness. Making the Modern Culture of Amnesia* (New York 2017), för en analys av kollektiv glömska som ett typiskt modernt fenomen.
 - 5 Jfr Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London 1983), för en studie i nationalitetstänkande och de kollektiva identiteternas sociologiska grundvalar.
 - 6 En tradition kan, på den mest grundläggande nivån, definieras som ”anything which is transmitted or handed down from the past to the present”. Se Edward Shils, *Tradition* (Chicago 1981), 12. Jfr även Anders Mortensen, *Tradition och originalitet hos Gunnar Ekelöf* (Stockholm/Stehag 2000), 20–33, för en mer specifik litteraturteoretisk diskussion om traditionsbegreppet.
 - 7 T. S. Eliot, ”Tradition and the Individual Talent”, i *The Complete Prose of T. S. Eliot. The Critical Edition* vol. 2, *The Perfect Critic, 1919–1926*, Anthony Cuda och Ronald Schuchard red. (Baltimore 2014), 106.
 - 8 Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001), 318.
 - 9 Heidenstam citerad i Tranvik, ”Temporal provinsialism och svenskt lynne”, 112. Adjektivet ”historielös” är belagt sedan åtminstone 1929 enligt *Svensk Ordbok utgiven av Svenska Akademien. A–L* (Stockholm 2009), opaginerad sida. Svenska Akademiens Ordbok, däremot, ”lämnar oss i sticket vad beträffar härkomsten”, och detta gäller även för substantivformen ”historielöshet”. Se Josephson, ”På återbesök i Oceanien”, 66.
 - 10 För vidare läsning om begreppet ”la longue durée”, se t.ex. Fernand Braudel, ”Histoire et Sciences sociales. La longue durée”, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* vol. 13 (1958:4), 725–753.

- 11 Patrik Hall, *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler* (Stockholm 2000), 10.
- 12 Citatet kommer från Anders Olsson, ”Att möta sig själv som en främling, en annan”, i Gunnar Ekelöf, *Samlade dikter* vol. 1, Anders Mortensen och Anders Olsson red. (Stockholm 2015), xix.
- 13 Jfr Bengt Landgren, *Ensamheten, döden och drömmarna. Studier över ett motivkomplex i Gunnar Ekelöfs diktning* (Stockholm 1971), 145, som lyfter fram och citerar just ”Vår traditionslöshet” som en central text vad gäller Ekelöfs tänkande på denna punkt. Landgren betraktar i detta sammanhang ”anklagelsen för traditionslöshet” som ”en viktig komponent i Ekelöfs kritik av den tid och det samhälle, i vilket han lever”.
- 14 Gunnar Ekelöf, ”Vår traditionslöshet”, i *Blandade kort. Essäer* (Stockholm 1957), 9.
- 15 Ibid., 9.
- 16 Ibid., 9.
- 17 Ibid., 9.
- 18 Ibid., 9.
- 19 Ibid., 9. Jfr Carl Gustaf Cederhielm, ”Vid kon. Fredrik I:s kröning”, i *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelm till Dalin* vol. 11, Per Hanselli red. (Uppsala 1868), 172: ”Hvad i sin period den högsta punkten sett, / Plår åter strax derpå sitt förra intet röna. / Kung Carl vi nyss begrof, kung Fredric vi nu kröna: / Så har vårt svenska ur nu gått från tolf till ett.”
- 20 Ekelöf, ”Vår traditionslöshet”, 9.
- 21 Ibid., 9.
- 22 Carl-Henning Wijkmark, ”Sverige har blivit glömskans land”, *Sydsvenska dagbladet*, 1999-04-17.
- 23 Jfr Tranvik, ”Temporal provinsialism och svenskt lynne”, 107 (not 10).
- 24 För en introduktion till denna skrift, se t.ex. Åke Daun, ”Gustav Sundbärg och det svenska folklynnnet”, i *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Alf W. Johansson red. (Stockholm 2001), 108–119.
- 25 Gustav Sundbärg, *Det svenska folklynnnet. Aforismer* (Stockholm 1911), 11.
- 26 Ibid., 18 och 21.
- 27 Ibid., 12.
- 28 Ekelöf, ”Vår traditionslöshet”, 9.
- 29 Ibid., 10.
- 30 Ibid., 9.
- 31 Gunnar Ekelöf, ”Non serviam”, i *Non Serviam*, i *Samlade dikter* vol. 1, 219.
- 32 Josephson, ”På återbesök i Oceanien”, 68.
- 33 Ibid., 68.